

**TA'LIMDA OG'ZAKI NUTQ KO'NIKMALARINI
SHAKLLANTIRUVCHI OMILLAR**

Fayzullayeva Munisxon Akbarjon qizi

*Axborot texnologiyalari va menejment universiteti
Filologiya va tillarni o'qitish (ingliz) fakulteti talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ta'limda og'zaki nutq ko'nikmalarini shakllantirishda "Muloqot" texnologiyasining o'rni va undan foydalanishning amaliy natijalari xususida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *texnologiya, metod, uslub, amaliy natija, muloqot, innovatsion usullar, mavzu, bosqich, bahs-munozara, muammo, muloqot yechimi, matn, og'zaki nutq, yozma nutq.*

Аннотация: *В данной статье обсуждается роль "Коммуникативных" технологий в формировании вербальных речевых навыков в образовании и практические результаты их использования.*

Ключевые слова: *технология, метод, стиль, практический результат, коммуникация, инновационные методы, тема, фаза, дискуссия, проблема, коммуникационное решение, текст, устная речь, письменная речь.*

Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib, kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz.

Sh.M. Mirziyoyev

KIRISH

Bugungi jadal rivojlanib borayotgan davrda ilm-fan taraqqiyoti sohalarida juda ulkan ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Ayniqsa, Axborot asri ya'ni XXI asr axborot globallashuv jarayonlarining yuzaga kelishida bu sohalar birlamchi asos vazifasini bajaryotganligi, ilm-fan yutuqlarining yanada keng tus olishiga zamin yaratib bermoqda. Jumladan, bu sohalarga yetuk va malakali mutaxassislarni aynan pedagogika sohasida yuqori saviyaga ega bo'lgan pedagoglarga yetkazib berishi mumkin. Shu umumiy haqiqatga tayanib ayta olamizki, davlatimizdagi barcha sohalarni rivojlantirishda yuqori ko'rsatkichlarga erishish uchun, avvalo, pedagogika tarmoqlari samaradorligini oshirish va qator innavatsion loyihalarni jalb qilib, ayrim uchrayotgan eskilik sarqitlaridan vos

kechib o'qitish jarayonlarini yuqori pozitsiyada o'tishini taminlash hamda shunga doir barcha chora tadbirlarni ko'rish bugungi raqobatli davrning eng ustuvor talablaridan hisoblanadi.

Respublikamizda bo'layotgan tub islohatlarning asosida komil insonni voyaga yetkazish va tarbiyalash masalalari turibdi. Tarbiyaning negizi bo'lgan ta'lim tizimidagi o'zgarishlarning barchasi yosh avlodga mukammal bilim berish va respublikamiz rivojida o'zining munosib o'rnini egallashlariga ko'maklashishdan iboratdir. Ta'lim sohasidagi bunday o'zgarishlar yosh avlod tarbiyasida ta'lim beruvchilarning sifati, o'qitish tizimidagi yangi qarashlar asosida dars berishlari ham nazarda tutilgan.

Shuning uchun ham respublikamizda o'qitish sifatini yanada yaxshilash uchun ta'lim beruvchilarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish kurslarida zamon talablariga mos holda bilim olishlariga barcha shart-sharoitlarning yaratilishi, bejiz emas. Ta'limda interfaol usullar va innovatsion texnologiyalardan foydalangan holda dars o'tish bugungi kunda yangilik hisoblanmaydi. Chunki rivojlanish davrida barcha sohalarida bo'lgani kabi ta'limda ham dars o'tishning zamonaviy metodlaridan, o'qitishning barcha usullaridan o'rinli foydalangan holda olib borish, ta'lim beruvchilarning doimiy amalga oshirib kelayotgan ishlaridan biridir. Bugungi kunda barcha ta'lim yo'nalishlarida o'qiti-layotgan fanlar bo'yicha interfaol usullardan foydalangan holda dars olib borilmoqda. O'qitish tizimida bunga yetarlicha shart-sharoitlar yaratilgan va yaratilmoqda. O'qituvchilar shiddatkorona hayot tarziga mos holda dars berish lozimligini ongli ravishda anglab yetishgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Shuning uchun ham darslarda innovatsion pedagogik texnologiyalar va interfaol usullardan foydalangan holda darslar tashkillashtirilgan. Bunday jarayon o'qitish tizimidagi eng muhim vazifalardan biri sifatida e'tirof ham etilgan. Chunki bugungi kun o'qituvchisi dars samaradorligiga erishishda "Aqliy hujum", "5 minutlik esse", "Charxpalak", "Assesment", "Bumerang", "Tushunchalar tahlili", "Rezyume", "Baliq skleti", "Domino", "Beshinchisi ortiqcha", "Muammo", "Xayoliy xarita", "Zinama - zina", "Bilits-so'rov" kabi turli xil interfaol usullar va pedagogik texnologiyalardan o'rinli foydalana olish texnikasiga ega bo'lishlari zamon talabiga aylangan.

Ushbu maqolada "Nutq madaniyati", "O'zbek tilining amaliy uslubi", "O'zbek tili" fanlarida mavzu tahlilida foydalanish mumkin bo'lgan innovatsion texnologiyalar va turli xil interfaol usullarning talabalar og'zaki nutqini shakllantirishdagi amaliy o'rni xususida fikr yuritmoqchimiz.

"Nutq madaniyati" fanida "Notiqlik mahorati sinovi" darslaridan ko'proq foydalanish va bu jarayonda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida dars o'tish o'qituvchi

uchun ham talaba uchun ham qiziqarli va samarali natija beradi. Masalan, zamonaviy pedagogik usullardan biri “Muloqot” texnologiyasidan ham o‘rinli foydalanish mumkin. Bu texnologiyaning o‘qitish tizimidagi o‘rni va qulayligi talabalarning og‘zaki nutqini erkin ifodalashga amaliy yordam berishidir.

“Muloqot” texnologiyasining maqsadi talabalarda muloqot uchun tanlangan mavzuni o‘z fikrlari orqali og‘zaki so‘zlab berishlariga qaratilgan. Bu texnologiya talabalarning og‘zaki nutqini shakllantirish va erkin fikr ifodalash ko‘nikmasiga ega bo‘lishlari uchun yordam beradi. Shuningdek, o‘z nutqi ustida ishlashlariga ko‘maklashadi. Ko‘proq adabiy tilda og‘zaki fikr ifodalashga undaydi. O‘qituvchi darslarda “Muloqot” texnologiyasini qanday tashkil etishi mumkin?

Biz bilamizki, “Muloqot” texnologiyasini o‘tkazishning bosqichlari mavjud. Shuning uchun ham undan foydalanishning ketma-ketligi ta’lim beruvchi tomonidan reja asosida shakllantirilgan bo‘lishi kerak. Agar o‘qituvchi “Muloqot” texnologiyasidan foydalanishning rejasini shakllantirib olmasa, unda ko‘zlangan maqsadga erishishi qiyin bo‘ladi. “Muloqot” texnologiyasidan foydalanishni bir mavzu yuzasidan tahlil etib ko‘ramiz.

“Muloqot” texnologiyasini o‘tkazishning birinchi bosqichida o‘qituvchi guruh talabalarini ikki kichik guruhga yoki (agar guruhda 15 tadan ortiq bo‘lsa) uch kichik guruhga bo‘lishi kerak. Bunda talabalarning kichik guruhlardagi soni kam bo‘lganligi sababli guruh tarkibidagi talabalarning barchasi o‘z fikr- mulohazalari bilan ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. “Nutq madaniyati” fanida “Notiqlik san’ati turlari” mavzusini o‘tishdan oldin talabalarga shu mavzu bo‘yicha savollar bergan holda auditoriyani jonlantirib olish kerak. Bu jarayonda o‘qituvchi:

1. G‘arb notiqlik vakillarini bilasizmi?
2. Sharq notiqlik vakillarini bilasizmi?
3. Ularning notiqlikka qo‘shgan hissasi xususidagi fikrlaringiz?
4. Ko‘zga ko‘ringan va notiq sifatida e’tirof etilgan notiqlarni sanab bering?
5. Ularning notiqlik xususidagi qaysi fikrlarini keltira olasiz?
6. Siz bilgan notiqning qaysi asarlari bor va unda notiqlik xususida qanday fikr bergan? kabi savollarni beradi.

Bu savollarni o‘qituvchi tarqatma materiallardan foydalanib yoki doskaga yozgan holda ham berishi mumkin. Bunday savollar tizimini yanada kengaytirib borish mumkin.

Shunda guruh o‘rtasida o‘zaro so‘rov-javob shakllanadi. Talabalar o‘zaro o‘rtoqlashgan holda o‘qituvchi tomonidan o‘rtaga tashlangan savollar yuzasidan bermoqchi bo‘lgan fikrlarini aniqlashtirish maqsadida bir-birlaridan so‘rashadi. Bu jarayon ham o‘yla-izlan-top-fikr ber shaklida bo‘ladi. Bunda o‘qituvchi tomonidan

berilgan savolga talaba, avvalo, o'ylaydi, aqliy tafakkurida mavjud manbalarni tiklaydi, fikr yuritadi, ikkilangan holatlarda yonidagi o'rtog'idan so'raydi va yana mavzu yuzasidan bilimlarini kengaytiradi va bir to'xtamga kelgach, og'zaki nutqi orqali javob beradi.

"Muloqot" ning birinchi bosqichida mavzu yuzasidan berilgan savollarga talabalarning aqliy tafakkuridagi mavjud bilimlari tiklanadi, to'ldiriladi va nutqqa chiqarishga tayyorlanadi. Daftariga fikrlarini yozma shakllantirib olishlari ham mumkin. Bu jarayon yozma savodxonligi uchun ham muhim hisoblanadi.

"Muloqot" texnologiyasining ikkinchi bosqichida o'qituvchi tomonidan berilgan savollar asosida talabalar turli materiallarni to'playdi. Agar beriladigan savollar keyingi darsda tahlil etiladigan mavzu yuzasidan bo'lsa, unda uyga vazifa sifatida ham berish mumkin. Shunda talabalar turli slaydli ko'rinishlarni ham shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Berilgan mavzu yuzasidan aytmoqchi bo'lgan fikrlarini aniq dalillar, misollar asosida prezintatsiya shaklida tayyorlab keladi va og'zaki nutqi orqali himoya qiladi. Guruhning qolgan ishtirokchilari ham o'z fikrlarini aytishlari va to'plangan ma'lumotlarga qo'shimcha sifatida kiritishlari ham mumkin.

"Muloqot" ning uchinchi bosqichida guruhlar tomonidan tayyor bo'lgan materialni bir talaba himoya qiladi. Birinchi talaba tomonidan aytilmay qolgan manbalarni guruhning qolgan vakillari to'ldirishlari ham mumkin. Guruh talabalari tomonidan aytilgan har bir fikr (ma'qul topganlarini) umumlashtirishadi va yaxlit bir matnga aylantirishadi.

"Muloqot" ning to'rtinchi bosqichida o'qituvchi guruhlarining boshqasiga mavzu yuzasidan savollarga tayyorlagan javoblarini tinglaydi (*chunki kichik guruhlar soni 2 yoki 3 ta bo'lishi mumkin*) va talabalarning fikr- mulohazalarini eshitadi. Mavzu yuzasidan to'plangan materiallarni umumlashtiradi.

"Muloqot" ning beshinchi bosqichida esa mavzu yuzasidan guruh talabalari o'zaro birlariga savollar berishadi. Himoya qilgan kichik guruhlarining javoblari to'ldiriladi. O'qituvchi bu jarayonda faqat kuzatadi va auditoriyada ortiqcha shovqin bo'lmasligini nazorat qiladi. Darsning sifatini ham inobatga olishi kerak bo'ladi. Talabalar tomonidan aytilgan fikrlar, tahlillar, maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

"Muloqot" ning oltinchi bosqichida esa o'qituvchi har ikki (yoki uch) guruhlarining savollarini, aytgan fikrlarini umumlashtiradi.

Shuningdek, "Muloqot" texnologiyasidan foydalanganda o'qituvchi o'z fikri bilan ishtirok etgan talabalarning qarashlarini mavzu tomon maqsadli yo'naltirib boradi. Chunki talabalar mavzu chegarasidan chiqib ketishlari ham mumkin. Shuning uchun o'qituvchi talabalar tomonidan berilgan har bir javobni yo'naltirib boradi va kichik guruhlar tomonidan mavzu yuzasidan berilgan javoblarga o'z munosabatini bildiradi,

to‘ldiradi va yakunlaydi. Eng yaxshi javob bergan talaba (yoki guruh), mavzuni yoritgan talaba (yoki guruh), mavzudan chiqib ketgan talaba (yoki guruh), sof adabiy tilda fikr ifodalagan talaba (yoki guruh) kabi javoblarni tahlil etadi. Shuningdek, har bir talabani (guruhni) baholaydi, ularning bergan fikrlarini qo‘ygan bahosiga qarab izohlaydi. Bu esa guruhlar o‘rtasida baholashga bo‘lgan norozilikning oldini oladi.

“Muloqot” texnologiyasining afzalligi shundaki, o‘qituvchi o‘tilgan mavzuni mustahkamlash uchun ham yoki o‘tmoqchi bo‘lgan mavzuni talabalarga eslatish uchun va nazariy ma’lumotlarni berish oldidan ham tashkil etishi mumkin. Agar o‘tilgan mavzu yuzasidan tashkil etilsa, unda o‘qituvchi tomonidan mavzu yuzasidan berilgan nazariy bilimlar mustahkamlanadi. Agar o‘tilmoqchi bo‘lgan mavzu yuzasidan foydalanilsa, unda talabalarning o‘qituvchi tomonidan beriladigan nazariy ma’lumotlarni to‘g‘ri anglab olishlariga yordam beradi. Chunki o‘tiladigan mavzu yuzasidan ular uyda tayyorlanib kelishadi va olgan nazariy bilimlarni mustahkamlaydi. Og‘zaki nutqi orqali o‘z fikrini adabiy tilda yoritib berish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Dars ham o‘zaro muloqotga asoslangan holda olib boriladi.

Bizningcha, “Muloqot” texnologiyasining asosida shaxs, muammo, munosabat, savol, javob, nutq, erkinlik nazariyasi mavjud. Demak, shaxs – talaba, muammo-o‘tilishi kerak bo‘lgan mavzu, munosabat – erkin fikrlashga undash, savol-talabani mavzuga jalb etuvchi savollar, javob- talabaning erkin mulohazasi, nutq- adabiy tilda erkin, og‘zaki fikrlash kabi nazariy va amaliy qarashlar tizimi mavjud bo‘lib, bularning barchasida komil insonni kamolga yetkazish, tarbiyalash mujassamdir. Shunday ekan o‘qituvchi har bir darsini munozaralarga boy tarzda o‘tkazishga harakat qilishi va shunga erishishi zarur. Qiziqarli va erkin mulohazalarga boy darsning samaradorligi ham kengroq bo‘ladi va talabalarning fanga bo‘lgan qiziqishlari ortadi, og‘zaki nutq ko‘nikmalari shakllanib boradi.

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, “Muloqot” texnologiyasidan “Nutq madaniyati”, “O‘zbek tilining amaliy uslubiyati”, “O‘zbek tili” fanlarida foydalanilsa, maqsadga muvofiq bo‘ladi, shuningdek, barcha mavzularni yoritishda samarali natija beradi. Talabalarning og‘zaki nutqi shakllanadi va o‘z fikrini erkin berish imkoniyati tug‘iladi. Har qanday munozaralarda tortinmasdan fikr bera olishlariga erishiladi. Erkin fikrlash, erkin qarashlar, erkin nutq egasi kelajakda o‘z ish faoliyatini mustaqil holda erkin olib borishi, jamiyatning qaysidir sohasiga o‘zining munosib hissasini qo‘shishi mumkin.

Ta‘limning shunday muhitini yaratish kerakki, unda o‘quvchi o‘zini shaxs deb sezsın, unga bo‘lgan e‘tiborini tuysin. Agar o‘qituvchi dars davomida ”muvaffaqiyat muhitini”

tashkil etib, o'quvchida o'qishda muvaffaqiyat qozonishiga yordam bersa, uning o'z kuchi va iqtidoriga ishonchini orttirib borsa takomillashgan o'quv jarayoni ham o'z-o'zidan yuzaga keladi. Oshkoralik, ishtirokchilarning o'zaro hamkorligi, ular keltirgan dalillarning tengligi, hamkorlikdagi bilimlar banki, o'zaro baholash va nazorat imkoniyati bilan belgilanadigan ta'limiy muloqot manbai yaratiladi. Demakki, o'qituvchining o'zi ham doimiy ravishda o'z ustida ishlashi, pedagogik mahoratini uzluksiz oshirib borishi, jahon va milliy pedagogik meros hamda ilm-fan yutuqlaridan ijodiy foydalangan holda ta'lim jarayonini takomillashtirib borishi lozim. Bularning barchasi esa ta'lim sohasida qilinayotgan tub islohatlarning natijalaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. R.Ishmuhammedov, M.Yuldashev. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2013 yil.
2. N.Jiyanova, O.Mo'minova. Nutq madaniyati, Toshkent, "Navro'z" nashriyoti, 2019 yil.
3. S. Sultonsaidova, O'lmas Sharipova. O'zbek tili stilistikasi. Toshkent, 2009 yil.
4. E.Qilichev, B.Qilichev. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. Buxoro, 2002 yil.
5. Begmuradovich, S. A. (2023). INTEGRATION OF EDUCATIONAL PROCESS FORMS. PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA IJTIMOY TADQIQOTLAR| JOURNAL OF PEDAGOGY, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH, 2(2), 2023.
6. Суяров, А. Б. (2025). ТЕХНОЛОГИИ ОРГАНИЗАЦИИ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ. ZAMIN ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(2), 9-15.
7. Суяров, А. Б. (2025). СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ. YANGI O'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI Volume 2 Issue 7 [March 2025] 2(2), 217-225.
8. Bekmuradovich, S. A. (2025). The usage of modern educational technologies in teaching a foreign language in higher educational institutions. Ta'lim, tarbiya va innovatsiyalar jurnali, 1(2), 180-184.